

Рецензии

НИКОЛА АВРЕЙСКИ. ИСТОРИЯ НА ЕВРОПЕЙСКАТА ИДЕЯ

Гл. ас. д-р Диана Иванова, ЮЗУ „Неофит Рилски“

На книжния пазар е учебникът на Никола Аврейски „История на европейската идея“ на академично издателство „За буквите – О писменехъ“, предназначен за студенти, изучаващи проблемите на европейската интеграция.

Учебникът се състои от въведение, три глави и заключение, като всяка от главите е разделена на отделни теми, което улеснява работата с него.

Въведението разглежда историческото развитие на изучаването на европейската идея от Античността до наши дни. В него се подчертава, че тази тематика трайно се налага през епохата на Ренесанса, когато се утвърждава съзнанието за културното единство на Стария континент и започва да се формира истинското научно познание.

Авторът откроява трите концепции в изследването на историята на Европа. Първата, оформила се през XVI в., разглежда историята на Европа като сума от историите на отделните държави, намиращи се на континента. Този подход е полезен дотолкова, доколкото чрез него се събира и анализира огромен масив от информация, но той не позволява детайлно да се проучат регионалните и общоевропейските проблеми.

Втората концепция възниква през XIX век и възприема историята на Европа като мрежа от регионални истории на различните части на континента – Централна Европа, Западна Европа, Северна Европа, Източна Европа, Южна Европа, Югоизточна Европа. При нея вниманието на учените се насочва главно към наддържавните процеси и явления, което дава възможност за по-задълбочено разбиране на спецификите на регионалните култури. Недостатъкът ѝ обаче е, че изследването на общоевропейските процеси е оставено на по-заден план. Тази слабост се преодолява, когато от началото на 30-те години на XX век историята на Европа започва да се третира като общо съпреживяно минало. Привържениците на третата концепция възприемат интегрален подход, който насочва вниманието към общоевропейските проблеми, като търси общите и частично европейските структурни елементи в развитието на европейските народи. Регионалните особености са изместени на по-заден план и са подчинени на общоевропейската тематика, а историческото развитие на отделните държави и народи се използва за типизиране на процесите и за подчертаване на приноса на съответните нации към европейското цивилизационно наследство. Тази

изследователска методология предлага задълбочен критичен анализ на миналото и допринася за изграждане на съвременната архитектура на европейското общество.

Във въведението се посочва също, че в основата на модерната интегрална концепция за историята на Европа стоят преди всичко историческите науки, но е обърнато внимание и на другите науки, които допринасят за проследяването на сложния процес на формиране на културната цялост на европейските народи – културология, право, политология, народопсихология, география, философия и т.н.

Полезна за читателите е детайлната характеристика, която авторът прави на европеизма – разбирането за Европа през различните периоди, от началото на специалното му проучване през 1932 г. до наши дни. Акцентът е поставен върху влиянието на Студената война върху изследователската работа по общоевропейската проблематика, довело до недооценяването на приноса на Източна Европа от страна на западноевропейските изследователи. Не е пропуснат и приносът на българските учени в европеистиката. Именно представянето на една по-широка и задълбочена трактовка на европеизма от неговото възникване до края на Втората световна война, когато назряват условията за началото европейската интеграция, е и основната цел на учебника.

Първата глава – „Изворите на европеизма“, е разделена на две части, които запознават читателите съответно с раждането на европеизма през Древността и с античните представи за Европа. В първата част е въведено понятието „Европа“, като е изяснена неговата етимология, както и корените му в древногръцката митология. Проследено е неговото утвърждаване като географско понятие, а постепенно, в края на Древността, и развитието му като представа за културна цялост на народите, населяващи континента. Тя се формира най-вече в отношението на първите дефинирани европейци – елините, към Другостта. Противопоставянето е не само по отношение на останалите познати европейски племена, възприемани като „варвари“, но основно по отношение на азиатците, за което допринасят гръко-персийските войни.

Втората част разглежда развитието на европейската идея от V в. пр. Хр. до падането на Западната Римска империя през 476 г. В нея се очертава преминаването на езическия мит за Европа в християнската традиция, което е изключително важно за неговото съхраняване във времето. През Античността се утвърждава и нова географска представа за Европа, разположена по оста на р. Дунав и достигаща на изток до р. Дон. С разрастването на Македонската и на Римската империя се разширява европейското културно пространство, което допринася за сближаването на европейските народи.

Втората глава, която е разделена на три хронологически обособени части, е посветена на движението на идеите за европеизма от Средновековието до Великата френска революция. В първата част се подчертава, че през средните векове огромно влияние върху развитието на европейската идея оказва драматичното историческо развитие на континента, белязано от Великото преселение на народите, в резултат на което Византия съхранява общността на Европа и в течение на цяло хилядолетие остава най-развития културен център и мост между Античността и Средновековието. През тази епоха започва да се прави връзка между географската представа за Европа и самосъзнанието на специфична общност от народи, за което голяма роля играе християнизацията. Посочено е и значението на Римската църква за възстановяването на Западна Европа след варварските нашествия, както и тласъка в развитието на европейското съзнание, който дава Франкската империя на Карл Велики (800-814 г.).

Наред с факторите, които утвърждават представата за общност, авторът отбелязва и предизвикателствата пред европеизма през Средновековието – отношението към „вътрешните Други“, задълбочаването на политическата фрагментация, разпадането на европейската християнска общност, икономическото изоставане от Китай, както и историческата амнезия на западноевропейците за културните постижения на Източна Европа.

Втората част е посветена на преразглеждането на идейното съдържание на Европа в епохата на Ренесанса, когато се доизгражда съзнанието за обща европейска принадлежност и окончателно се изясняват географските предели на Европа. Налага се възприемането на населяващите континента народи като „европейци“ и започва процесът на преформулиране на европейската идентичност от християнска към светска. През Ренесанса се появяват и планове за политическото обединение на Европа, насочени както срещу монопола на Папството и Свещената Римска империя, така и срещу османските нашественици. Авторите на първите проекти се изправят пред проблема за намиране на „естествените“ европейски политически граници – въпроси, които са актуални и днес (за принадлежността на Англия, Турция, Русия и т.н.). Политическата фрагментация на континента е преодоляна с формирането на големите абсолютистки монархии, чиито владетели налагат доктрината за „баланс на силите“ в Европа. Въпреки тези постижения Европа не е единна. Допуснатото завладяване на югоизточната част на континента от османците и игнорирането на Русия свеждат европейското културно и политическо пространство до Западна Европа, което, от своя страна, поражда редица заблуди, имащи трайни последици – неадекватно

отношение към „непрестижните Други“ и към „европейските Други“ (мюсюлманите, евреите, ромите, славяните, другомислещите).

Третата част на втора глава разглежда формирането на европейската идентичност по време на Рационализма (средата на XVII – началото на XVIII век) и на Просвещението (XVIII век). През този период, благодарение на развитието на науката, се засилва светската идентичност на Европа. Формирането на модерната дипломация допринася за обвързването на европейските държави, а културният обмен, който нараства с развитието на музейното дело, има важно значение за изграждането на европейската цивилизация. Авторът не пропуска да отбележи положителното влияние, което формирането на съвременното международно право оказва върху европейската идея. Сключените в средата на XVII век договори (особено Вестфалските договори от 1648 г., с които приключва Тридесетгодишната война) показват какви са отговорностите на всички народи, регулиращите закони, правата, които те придобиват или губят. Като изхожда от историческото развитие през периода, авторът посочва и редица заблуди, които впитва в себе си европейската светска идентичност – войнстващ фанатизъм, колониална експлоатация, нетърпимост към „Другостта“, демонстриране на европейското превъзходство над останалите континенти и т.н.

Съзряването на европеизма е представено в третата глава на учебника, която се състои от две части. Първата обхваща периода от Великата френска революция до Първата световна война и разкрива поврата в разбирането за Европа като обединение на основата на свободата и равенството. Детайлно е проследено влиянието на Френската революция върху европейското общество, както и на духовните движения, възникнали в края на XVIII – началото на XIX век – Романтизъм, либерализъм, консерватизъм и др. За разлика от Романтизма, който се прекланя пред спомените, либерализмът отдава дължимото на миналото, но не изпуска от анализа си настоящето. Резервите на либерализма към Великата френска революция водят до появата на демократизма, който получава солидна основа в новопоявилите се европейски феномен – общественото мнение. Демократите се обявяват за социални реформи, разширяване на изборителните права и равен шанс за всички граждани, в резултат на което в обществено-политическия живот и в дебатите за европейската политическа система се включват и жените.

Революционната вълна в Европа през 1848-1849 г. дава тласък на нови идеи за обединение на Европа. На политическата практика на баланс на силите, наложила се особено след решенията на Виенския конгрес през 1815 г., се противопоставя идеята за европейска федерация

от нации, преодолели омразата помежду си. Тя е възприета от Джузепе Мацини, който си поставя за цел изграждането на „Свещен съюз на народите“.

Читателят се запознава и с идеите на социализма и анархизма, възникнали в резултат на неудовлетворението от демократизма. Като отличителна черта на социализма в сравнение с другите идеологии е представено отрицателното отношение към идеята за обединена Европа, докато анархистите виждат бъдеща Европа като освободена от централни правителства, държавни закони и граници.

Идеята за европейско обединение подкрепят и пацифистите, сред чиито лидери е Виктор Юго, който не само пледира за европейска федерация, но и говори за обединението ѝ със Съединените американски щати. Приносът на научната общност за укрепване на връзките между европейските нации също намира отражение в тази част, като се подчертава значението на научните открития за улесняване общуването между хората на Стария континент.

Детайлно е разкрита ролята на национализма и изграждането на националните държави в Европа, което, от своя страна, е съпроводено с възникването на по-широки национални пазари, с отпадането на много митнически ограничения, с въвеждането на обща монета, със стандартизиране на мерките и теглилките, с подобряване на пътната мрежа и активизиране на външните отношения. Направен е логичният извод, че национализмът има реални заслуги за разширяването на европейското културно и социално-икономическо пространство. Той обаче е носител и на редица пороци, като шовинизмът се превръща в политическо кредо на голяма част от монарсите и техните правителства, което довежда до избухването на Голямата война.

Последната част от учебника е озаглавена „Пречистване на европеизма от пожарищата на световните войни“ и характеризира изключително драматичния и динамичен период, по време на който утвърдилото се през предходната епоха разбиране за Европа като духовно пространство на споделени ценности е погазено на два пъти за три десетилетия. В нея се подчертава, че по време на Първата световна война неутралните държави като Холандия, Швеция, Швейцария, Дания, Испания се превръщат в главни носители на европеизма. За преодоляване на следвоенното разединение е изтъкната заслугата на интелектуалците, които, притеснени от проникването на авангардната американска култура, обръщат внимание на хилядолетното и непреходно общоконтинентално наследство.

Настъплението на фашизма и на националсоциализма изправя пред ново предизвикателство съдбата на европейската идея. През междувоенния период най-значими са посланията на австрийския граф

Рихард Куденхофе-Калерги за изграждане на „Паневропа“. Именно зараждането на масово паневропейско движение се определя от автора като най-забележителното явление в развитието на европеизма след Първата световна война. Това твърдение е илюстрирано с детайлно представяне на голям брой инициативи и проекти за европейско сътрудничество през 20-те и 30-те години на XX век. Въпреки че е настанен трайно в общественото съзнание, европеизмът се оказва неспособен да се наложи в социалнополитическата практика на Стария континент. Версайската система от договори не само не успява да гарантира продължителен мир, но и стои в основата на реваншизма, обхванал победените страни, и води до налагането на тоталитарните и на авторитарните режими в Европа, което нанася сериозен удар върху идеята за общоевропейско развитие. В навечерието и по време на Втората световна война намира почва нацистката идея за „европейски дом“, доминиран от обединена Германия, и нейните варианти, които подробно са представени и анализирани. Достигнал своя разцвет след поражението при Сталинград, нацистският европеизъм губи позиции след поредицата от загуби на Източния фронт и в Африка и се сблъсква с конкурентните идеи на Мусолини за „романска Европа“ и на румънския генерал Йон Атонеску за „латинска Европа“.

Като опозиция на нацистките концепции са представени и идеите за обединена Европа на антифашистката съпротива, която извежда на преден план националните интереси, но акцентира върху дискредитирането на националната държава, която не гарантира сигурността и поддържа постоянно напрежение в международните отношения. В края на войната Съпротивата успява да достигне до общо разбиране за потребностите на бъдещото следвоенно развитие, изразено най-ясно от Конференцията на европейските федералисти през март 1945 г. На форума е изказано мнението, че новата световна организация (ООН) не може да гарантира мира, докато не се отстранят причините за войната. Това може да се постигне чрез изграждане на европейска федерация със собствена конституция. Силното влияние върху континенталните дела на двете външни за Европа суперсили – САЩ и СССР, както и приоритетните за Великобритания външнополитически ангажименти с нейните отвъдморски владения, будят тревога за следвоенното бъдеще на Стария континент.

В заключението е направено синтезирано обобщение на основните етапи, през които преминава развитието на европейската идея през различните исторически периоди, като така се улеснява цялостното възприемане в сравнителен план на разгледаните в отделните части идеи.

Учебникът е много добре и логично структуриран, представени са всички най-важни идеи и концепции за обединена Европа през вековете,

като са използвани голям брой източници от богатото интелектуално наследство в областта на европеистиката. Тъй като ползите му не са само за студентите, но и за всички, които искат да получат широки компетентности за развитието на европейската идея, с интерес ще очакваме и издаването на неговото продължение, което да запознае читателите с периода след Втората световна война и началото на действителната евроинтеграция.